

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2021)

Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος Εποχή, Καθεστώτα Μετα-αλήθειας

Λέανδρος Κυριακόπουλος, Πέτρος Πετρίδης

doi: [10.12681/automaton.28563](https://doi.org/10.12681/automaton.28563)

Copyright © 2021, Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακόπουλος Λ., & Πετρίδης Π. (2021). Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος Εποχή, Καθεστώτα Μετα-αλήθειας. *Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, 1(1), 5–17. <https://doi.org/10.12681/automaton.28563>

Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος Εποχή,

Καθεστώς Μετα-αλήθειας

Λέανδρος Κυριακόπουλος, Πέτρος Πετρίδης

I.

Το *Αυτόματον* είναι ένα επιστημονικό περιοδικό πολιτισμικής κριτικής και θεωρίας νέων μέσων που φιλοδοξεί να αποτελέσει πεδίο διεπιστημονικών προσεγγίσεων των πολιτισμικών μετασχηματισμών του 21^{ου} αιώνα. Βασικός του προσανατολισμός είναι η διερεύνηση του ρόλου των βιο-πληροφοριακών και τεχνο-κοινωνικών μέσων στην εργασία, στη πολιτική, στις κοινωνικές σχέσεις, στη συγκρότηση του σώματος, στην άρθρωση της υποκειμενικότητας, στη γνώση, και στις πλανητικής κλίμακας μετατοπίσεις στο περιβάλλον και τη διακυβέρνηση. Σημείο αναφοράς του είναι τα ψηφιακά μέσα, και ειδικότερα ο αντίκτυπος της (ανα-)μεσοποίησης του φυσικού και κοινωνικού κόσμου από τα πληροφοριακά συστήματα.

Αυτή η προβληματική δεν είναι καινούργια. Απεναντίας· η επέκταση της τεχνητής νοημοσύνης και των νευρωνικών δικτύων, της γενετικής μηχανικής και της βιοτεχνολογίας, των τεχνολογιών επαύξησης των ανθρώπινων αισθήσεων, των τεχνικών σχεδιασμού περιβαλλόντων και των αυτοματοποιημένων αλγοριθμικών συστημάτων, έχει επέμβει παραγωγικά στην αναδιάρθρωση της (φιλοσοφικά παραδεδεγμένης τουλάχιστον) οντολογίας του ανθρώπινου και του φυσικού κόσμου. Τα αποτελέσματα αυτής της επέμβασης στον κόσμο και την κοινωνία έχουν περιγραφεί στις μέρες μας με τον όρο *Ανθρωπόκαινος Εποχή* (Anthropocene). Μια έννοια που επεδίωκε από την αρχή να δώσει έμφαση στη γεωλογική υπογραφή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στα παγκόσμια οικοσυστήματα και τους γεωχημικούς τους κύκλους, τουλάχιστον όπως αυτή η υπογραφή φαίνεται επιδεικτικά στα

συγκείμενα των νεότερων χρόνων (Chakrabarty 2009, Lewis & Maslin 2015, Mathews 2020). Αυτός ο τρόπος τινά περιγραφικός όρος, όμως, δεν σκιαγραφεί απλά και μόνο μια πλανητική περίοδο που καθορίζεται (στον όποιο βαθμό) από τις δραστηριότητες του ανθρώπου ως είδος. Σε αυτή την περίοδο της εκτεταμένης διεύρυνσης των τελευταίων, ο όρος μας φέρνει περισσότερο απέναντι στη διαπίστωση ότι τα τεχνολογικά επιτεύγματα των ανθρώπινων επιστημών και οι αντίκτυποί τους στον κόσμο, αυτονομούνται και παράγουν συνθήκες που καθιστούν τα υποκείμενα συνισταμένα τους (Allenby 2008). Με ειρωνική διάθεση θα λέγαμε πως η παρουσία του «ανθρώπου» δεν απαιτείται πλέον για την εξέλιξη και λειτουργία των νέων «τεχνικών» και «φυσικών» όντων στον κόσμο.

Ακραίες σε έκταση πυρκαγιές, εμφάνιση επιθετικών για το ανοσοποιητικό σύστημα βιολογικών παραγόντων, ταχεία τήξη των παγετώνων, εντατικοποιημένη καλλιέργεια ζωοειδών και εξάλειψη των άγριων οικοσυστημάτων, τοξική μόλυνση των θαλασσών, εξάντληση των υπόγειων υδάτων, ακατάπαυστη εξόρυξη ορυκτών, αύξηση του ρίσκου πυρηνικών και άλλων παγκόσμιας εμβέλειας ατυχημάτων, συνεχιζόμενοι πόλεμοι και κλιμακούμενες μεταναστευτικές μετακινήσεις, φτιάχνουν δικές τους αυτόνομες ροές που συνδέονται συστημικά μεταξύ τους σε πρότυπα τα οποία αλλάζουν συλλήβδην το πλανητικό τοπίο. Η έννοια *Ανθρωπόκαινος* δηλώνει την «επιστροφή» σε ένα περιβάλλον που θα είναι (ξανά) φιλόξενο για τον άνθρωπο (Tsing 2015)· και αυτό λόγω του ότι «οι αλλαγές στο βαθμό και την ένταση» που έχουν φέρει οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν συσσωρευθεί και μεταβάλλονται σε «αλλαγές σε είδος» (Haraway 2015: 159). Όπως θα σημειώσει αιχμηρά η Ντόνα Χάραγουεϊ (Donna Haraway ό.π.: 160), «αυτή τη στιγμή η γη είναι γεμάτη από, ανθρώπινους και μη, πρόσφυγες χωρίς άσυλο.»

Ως εκ τούτου, αυτές οι μεταβολές δεν μπορούν να ιδωθούν ξέχωρα από τις ιστορικο-πολιτισμικές, βιοτεχνολογικές, και στα «νεότερα χρόνια», εθνοκεντρικές και καταχρηστικές σχέσεις των ανθρώπινων κοινωνιών με το «περιβάλλον»· δηλαδή με άλλες οργανικές και ανόργανες δυνάμεις του κόσμου. Βάζοντας στο επίκεντρο αυτών των αλλαγών τις ολοένα και πιο καθολικές και επικρατικές για τις κοινωνίες και τον κόσμο, βιοπληροφορικές, βιοπολιτικές και σημειο-πολιτισμικές τεχνολογίες, μια κριτική θεώρηση της *Ανθρωπόκαινου* θέτει σε διερώτηση τις επερχόμενες μετασπίσεις από την αναδιάρθρωση της έννοιας της «ζωής», και τις κλιμακούμενες εντάσεις από την «απομόνωση» του ανθρώπου ως είδος. Φαίνεται να οδεύουμε σε μια περίοδο όπου ο «γεωκοινωνικός» κόσμος γίνεται φιλόξενο για την καθημερινότητα του ανθρώπου. Και αντίστοιχα, είναι η «οντολογική εξέλιξη» του ανθρώπου που φαίνεται πλέον ότι «προϋποτίθεται» για την ιστορική συνέχεια του νεωτερικού πολιτισμού. Πέρα από κάθε ρομαντισμό για το

Άλλο, και πέρα από κάθε κριτική του ανθρωποκεντρισμού, αυτό είναι το ιστορικό ερώτημα που μας θέτει ο προβληματισμός περί της «Ανθρωποκαίνου εποχής».

II.

Το αντικείμενο του περιοδικού σημαδεύεται από τους πολιτικούς μας χρόνους, και από την ανάδυση νέων (έμβιων και μη) τεχνο-κοινωνικών μορφών ζωής και των τεχνικών διακυβέρνησής τους. Η μεταψυχροπολεμική εποχή έχει φτάσει στο τέλος της, και οι υποσχέσεις από τη διασύνδεση του τοπικού (local) και του παγκόσμιου (global) – τις οποίες αντικατόπτρισαν οι πολιτικές διεκδικήσεις των «παγκοσμιοποιητών», «από-τα-κάτω» και «αυτόνομων» κοινοτήτων – έχουν εν πολλοίς θρυμματιστεί. Οι διαδοχικές οικονομικές, κοινωνικές, προσφυγικές, περιβαλλοντικές και υγειονομικές κρίσεις, η άνοδος και η πολιτική αναγνωρισιμότητα νεοαντιδραστικών τάσεων (Hui 2017, Smith & Burrows 2021), η ανάπτυξη των τεχνολογιών επιτήρησης και αυτο-καταγραφής στη βάση της οπτικοποίησης και ποσοτικοποίησης της ταυτότητας (Lyon 2002, Andrejevic 2007), η εμφάνιση νέων αγορών που εδράζονται στη κλιμάκωση της διαφορετικότητας και στην ενσωμάτωση των πολιτικών της ταυτότητας (Whitson 2013, Zuboff 2019), η οργάνωση εξατομικευμένων μορφών εργασίας και παραγωγής αξίας (Terranova 2000, Srnicek 2016) και η αξιοποίηση των κρίσεων για την προσαρμογή επενδυτικών τοποθετήσεων, όλα αυτά μας υποδεικνύουν τη διασάλευση των πολιτικών δογμάτων των δεκαετιών του 1990 και του 2000. Αυτή η διασάλευση δεν είναι ξέχωρη από τη συνεχόμενη και εντατική ενσωμάτωση των ψηφιακών δικτύων στη καθημερινότητά μας. Η έκταση που έχουν καταλάβει τα πληροφοριακά μέσα στο κοινωνικό σώμα έχει διευρύνει τις δυνατότητες πολιτικής διαχείρισης της ιστορίας, της συνείδησης και της κοινής γνώμης σε κάθε χώρα και σε κάθε κοινωνική σφαίρα. Πλέον, τα σύγχρονα σχήματα ιεραρχίας και σχέσεων εξουσίας αναπτύσσονται πάνω στις δυνατότητες των ψηφιακών μέσων συγκροτώντας, με τη σειρά τους, ένα νέο παράδειγμα πολιτικής: την σε-πραγματικό-χρόνο εποπτεία, την αλγοριθμική διαχείριση και παραγωγή των πληροφοριών, την ονομαστικοποίηση της διαφορετικότητας, τη συγκρότηση «καθεστώτων μετα-αλήθειας».

Αυτές οι δυνατότητες των ψηφιακών μέσων και δικτύων, μάλιστα, ακούγονται όλο και πιο συχνά στη δημόσια σφαίρα ως ενδεχόμενοι κίνδυνοι για τις ιστορικά κατακτημένες ελευθερίες του Δυτικού κόσμου· συμπεριλαμβανομένου του ορθολογισμού, της επιστήμης και της δημοκρατίας. Ωστόσο, με αυτή τη (δημοσιο-

γραφική και εν πολλοίς δυτικοκεντρική) λογική, οι καίριοι πράγματι αυτοί προβληματισμοί δεν μας ενημερώνουν για το πώς τα πληροφοριακά συστήματα λειτουργούν στο επίπεδο του πολιτισμικού, παρά μόνο φетиχοποιούν περαιτέρω την παρουσία τους στις καθημερινές πρακτικές για τον κίνδυνο που ενέχουν. Και αυτό επειδή τα πληροφοριακά συστήματα θεμελιώνονται πάνω στη μεταφυσική της «λογικής». Όταν ο Μισέλ Φουκώ (Michel Foucault 1987) αναφερόταν στα περίφημα «καθεστώτα αλήθειας», για παράδειγμα, επεδίωκε να συσχετίσει την ολόένα στενότερη, στον μεταπολεμικό κόσμο, σχέση μεταξύ επιστημονικών λόγων, εκπαιδευτικών θεσμών και φιλελεύθερων δογμάτων για την ανάδειξη μιας νέας κατά τον ίδιο πειθαρχικού τύπου κοινωνίας θεμελιωμένης στη λογοθετική κανονικοποίηση του υποκειμένου. Πολλές οξυδερκείς κριτικές στο έργο του Φουκώ καταδεικνύουν την αδυναμία του να αναδείξει την πολυφωνία και την ιστορικότητα του κοινωνικού κόσμου – οι οποίες μένει ακόμα να ενσωματωθούν στη κοινωνική έρευνα.¹ Το ενδιαφέρον εδώ, όμως, είναι ότι σε ένα άλλο επίπεδο τα ψηφιακά δίκτυα εκδηλώνονται σαν υλικό ισοδύναμο ενός λογο-κανονιστικού συστήματος. Τα πληροφοριακά συστήματα, δηλαδή, δε λειτουργούν μέσα από αποκριτικές σωματικές ανταλλαγές, αλλά με καταχωρήσεις δεδομένων, λογισμούς και εκτελέσιμες πρακτικές.

«Για κάθε μια εφημερίδα που κλείνει, 2.000 νέα μπλογκ και λογαριασμοί στο Facebook και στο Twitter ανοίγουν», θα πει ο Τζέισον Χάρσιν (Jayson Harsin 2015: 3) για να δώσει έμφαση σε αυτή τη νέα, ταχείας κυκλοφορίας και υποκειμενοκεντρική, γεωγραφία των ειδήσεων και της αλήθειας. Στην εποχή των κοινωνικών δικτύων, οι πεποιθήσεις και οι απόψεις μπορούν να κυκλοφορούν «ελεύθερα» και «αυθόρμητα», και οι πολιτικοί λόγοι να οργανώνονται κατ' αντιστοιχία, με τη βοήθεια εταιριών που διαχειρίζονται δεδομένα, κάνουν προγνωστικές αναλύσεις, και ασκούν στρατηγική επικοινωνία. Σε αυτή τη συνθήκη, δηλαδή, η πολιτική δε μετέρχεται ιδεολογίες που θεμελιώνονται σε «κοινά» συμφέροντα· αντίθετα, επιτελείται σε μια συναισθηματικά φορτισμένη οικονομία προσοχής ιδεολογικά συνδεδεμένων ειδήσεων (Harsin 2015, Krasmann 2018). Στα λεγόμενα «καθεστώτα μετα-αλήθειας», κάθε σχηματισμός γνώσης που μπορεί να «αποκομίσει» ένα κοινό (απαρτιζόμενο από ψηφιακούς «ακόλουθους»), αποκτά *αξία κυκλοφορίας*. Κατά μία έννοια, έτσι, το διαδεδομένο σήμερα «σκάνδαλο» της παραπληροφόρησης ως γεγονός, αποτελεί πραγματικά μια ανεπαρκή έννοια για να κωδικοποιήσει αυτή τη συναρμογή πολιτικών στρατηγικών, μέσων μαζικής επικοινωνίας, αγορών, κοινών, σημασιολογικών ιστών και πεποιθήσεων. Και αυτό επειδή τέτοιες συναρμογές αρθρώνονται με την ελευθερία για συμμετοχή, τη συστηματοποίηση των απόψεων, τη διεκδίκηση προσοχής μέσω του θυμικού, την προτροπή για έκφραση.

Παράλληλα με τις αλληπάλληλες κρίσεις στην τρέχουσα χιλιετία, λοιπόν, γινόμαστε μάρτυρες του πολλαπλασιασμού και της αποκεντροθέτησης των αυθεντιών, και ενός εκ νέου μετασχηματισμού του στάτους της γνώσης. Ο ατομοκεντρικός εκδημοκρατισμός της πρόσβασης σε πληροφορία, οι δυνατότητες (ή και οι απαιτήσεις) της ελευθερίας στην έκφραση, οδηγούν στην ανάδυση νέων «από-τα-κάτω» σχηματισμών γνώσης που (από το να κρίνονται) ίσως είναι προτιμότερο να προσεγγίζονται ανθρωπολογικά σε όρους του δικού τους φαντασιακού – ακόμη και αν χαρακτηρίζονται από το παράλογο και το γκροτέσκο, ακόμη και από το «μίσος» (Ahmed 2018)· ακριβώς για να κατανοηθούν αυτές οι νέες αγορές της «συναισθηματικής προσοχής». Ο «επικοινωνιακός καπιταλισμός» (Dean 2005) – η νεοφιλελεύθερη σύνθεση ατομοκεντρικής δημοκρατίας και καπιταλισμού που πριμοδοτεί τη δυνατότητα «συναισθηματικής έκφρασης» έναντι της «λογικής» – γίνεται εύκολα εντοπίσιμος σε ζητήματα όπως η κλιματική αλλαγή και η πανδημία της Covid-19, με τη μετατροπή θεωριών συνωμοσίας για το περιβάλλον ή τον εμβολιασμό σε επίσημα πολιτικά αφηγήματα. Εδώ, το «από-τα-κάτω», το «αποκεντροθετημένο», το «ρευστό» και το «ριζωματικό» – πολιτι(στι)κά προϊόντα από την ανάδυση της πολυφωνίας που ακολούθησε «το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων» – έχουν απωλέσει την εξωτικοποιημένη, ρομαντικοποιημένη και συχνά άκριτη ταύτισή τους με το «ανατρεπτικό» και το «εναλλακτικό» που τους είχε αποδοθεί κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Το «αποκεντροθετημένο» ή το «από-τα-κάτω», όχι μόνο δεν αποτελεί κατ' ανάγκη χειραφετητική συνθήκη, αλλά φαίνεται πλέον ότι μπορεί να μετατραπεί σε χώρο ανάπτυξης κυρίαρχων αφηγημάτων, και στρατηγικών εξουσίας και ελέγχου, και να παραγάγει νέες ορθοδοξίες και δογματικούς τρόπους σκέψης.

Αυτές οι διαπιστώσεις επουδενί υπονοούν ότι η κοινωνικότητα παύει να είναι επικοινωνιακή, δηλαδή αποκριτική και στοχαστική, συγχρόνως με τις ψηφιακές οικονομίες προσοχής και διαμέσου αυτών, ώστε να φέρει διακλαδωμένους χώρους οικειότητας. Περισσότερο εννοούν ότι οι αυτοοργανωμένες και ταυτοτικές μορφές έκφρασης και συμμετοχής που περιγράφονται από το 1990 και έπειτα ως (δημόσια) *κοινά* και *αντι-κοινά* (publics & counter-publics, Warner 2005), μετέρχονται πια τους ίδιους μηχανισμούς παραγωγής επικοινωνιακής αξίας, και ως εκ τούτου, μετέχουν στις και νομιμοποιούν τις ίδιες οικονομίες προσοχής. «Μας κουράσανε τα ριζώματα» θα υποστηρίξουν οι Γκάλαγουεϊ και Θάκερ (Galloway & Thacker 2007: 1-22) παραφράζοντας τη δημοφιλή φράση των Ντελέζ και Γκουαταρί (Deleuze & Guattari 2017: 29), «μας κουράσανε τα δέντρα». Η τελευταία δεκαετία μας διδάσκει ότι τα ριζώματα στις ντελεζιανές *Κοινωνίες του Ελέγχου* (όπως άλλωστε είχε επισημάνει ο φιλόσοφος στο τελευταίο του έργο, Deleuze 2020), από όπλο

ενάντια στις κάθετες ιεραρχίες μπορούν κάλλιστα να μετατραπούν σε όπλο στα χέρια τους· και παρόμοια, η αντιουσιοκρατία και η μη-ουσιοκρατία μπορούν να αποβούν εξίσου κανονικοποιητικές με τα ουσιοκρατικά μοντέλα ερμηνείας του κοινωνικού κόσμου (Cheney-Lippold 2011, Galloway 2012: 141).

III.

Στη σύγχρονη κριτική θεωρία και την πολιτισμική κριτική, διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα περισσότερο, ακολουθούνται θεωρητικά μοντέλα και ερμηνευτικές που παραγνωρίζουν, υποτιμούν ή και μειώνουν τη δυναμική των τεχνικών και δη των ψηφιακών μέσων στη διακυβέρνηση του κοινωνικού κόσμου. Αδυνατώντας πλέον να παραβλέψουν τη γενικευμένη παρουσία τους, οι θεωρητικοί τα εντάσσουν, ως επί το πλείστον άκριτα και συχνά με καχυποψία, στη θεωρητική ανάλυση σαν «εργαλεία» που μπορούν εμπρόθετα να χρησιμοποιηθούν – και τα οποία εργαλεία απλά και μόνο διευκολύνουν τις πολιτισμικές πρακτικές που θα συνέβαιναν ούτως ή άλλως. Σε αυτό το πλαίσιο δε, αναπτύσσονται αναλύσεις ακραίας βουλευσιαρχίας και απλουστευτικής κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας που υποστηρίζουν ότι τέτοια εργαλεία χρησιμοποιούνται τόσο για «καλό» όσο και για «κακό». Λόγω της αδιαμφισβήτητης εξάπλωσης των πληροφοριακών τεχνολογιών στο κοινωνικό σώμα, οι αναφορές στα ψηφιακά μέσα (εννοούμενα ως «εργαλεία» και όχι ως τεχνο-λογική) πληθαίνουν ως μια ακόμα δημοφιλής τάση που ακολουθεί τα «σημεία των καιρών.»

Ως εκ τούτου, λοιπόν, παρατηρείται μια διάχυτη αδεξιότητα στις μέρες μας, όταν επιχειρείται η ενσωμάτωση των μέσων στη γραφή ως υποδομών που διανοίγουν ορίζοντες παράγωγων σφαιρών (derivative spheres) – δηλαδή τεχνικών «βάσεων» που εκδηλώνονται με χαρακτηριστικά υλικού πολιτισμού. Αυτή η προβληματική διάσταση εδράζεται στην υπέρμετρη, και ενίοτε αποκλειστική, εστίαση στη γλώσσα (και ειδικά στο γραπτό κείμενο), η οποία επικράτησε σε πολλά τμήματα κοινωνικών επιστημών υπό τη σκέπη του μεταδομισμού. Η «κυριαρχία» της ανάλυσης του Λόγου και του πολιτισμού ως δομών αποφάνσεων, κατηγοριών και πεποιθήσεων, καθιστά αδιανόγητη την κατανόηση ότι οι «λογοθετικές πρακτικές» έχουν αποτελέσει πρότυπο για τη τεχνοδιαμεσολάβηση της επικοινωνίας – δηλαδή για την κανονικοποίηση, την καταγραφή, την εποπτεία και τον χειρισμό της. Έπρεπε η τεχνική ονομαστικοποίηση και η μαζική αναπαραγωγή να επεκταθούν στο επίπεδο των κοινωνικών πρακτικών για να γίνει δυνατή η θεωρητική απαίτηση να απομακρυνθούμε από τη «λογοθετική συγκρότηση του

υποκειμένου.» Πράγματι, όμως, δεν είναι τόσο απλό να διατυπωθεί μια τέτοια προβληματική· ακόμη και ο Λεβ Μάνοβιτς (Lev Manovich), ιδρυτής του πεδίου της θεωρίας των νέων μέσων, είχε πριμοδοτήσει τη γλώσσα στο *opus magnum* του – τη *Γλώσσα των Νέων Μέσων* (2016).

Τα παραπάνω μας φέρνουν αντιμέτωπους με μια σειρά επιστημολογικών και πολιτικών προκλήσεων. Στην αρχαιολογία των μέσων που επιχειρεί ο Φρίντριχ Κίτλερ (Friedrich Kittler 2005), παρατηρεί πως οι αναλύσεις του Φουκώ για την έννοια του αρχείου και του λόγου, σταματούν στον 18^ο αιώνα. Ακολούθως έθεσε το ερώτημα για το αν η αναλυτική του Λόγου είναι πραγματικά αρμόδια για την προσέγγιση των αρχείων και των λογοθετικών δικτύων που δεν είναι αναγώγιμα στο βιβλίο και τη φωνητική γραφή· δηλαδή, για όλα «τα αρχεία ήχων και τις στοιβαγμένες μπομπίνες ταινιών» (ό.π.: 17-18). Στη παρούσα συνθήκη, το ερώτημα αφορά τη πληθώρα των συσκευών και διεπαφών που χρησιμοποιούμε καθημερινά (Bratton 2016, Lovink 2019), τα βιντεοπαιχνίδια και κάθε άλλον εικονικό κόσμο (Taylor 2006, Boellstorff 2008), τις βάσεις δεδομένων και τους αλγόριθμους (Teranova 2014, Seyfert & Roberge 2017)· και αυτό γιατί τα νέα μέσα δεν είναι απλώς εργαλεία και δεν υπακούν απλά στη λογική της γλώσσας. Οι υπολογιστές αρθρώνουν τις διεπαφές μέσω του λόγου, και οικειώνονται τον λόγο για την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, να· αλλά ως πληροφοριακά μέσα είναι αντικείμενα με τη δική τους υλικότητα που απαιτεί τους δικούς της όρους ανάλυσης. Οι σύγχρονες φιλοσοφικές ερμηνευτικές που επιχειρούν τη συγκρότηση μη ιεραρχικών οντολογιών ανταποκρίνονται σε αυτή την ανάγκη για τη δημιουργία νέων θεάσεων (βλ. Bennet 2010, Bogost 2012, Parisi 2019).

Κατά μία άλλη έννοια, μάλιστα, τα ψηφιακά μέσα όχι απλώς δε θα έπρεπε να εννοηθούν ως εργαλεία, αλλά ούτε καν ως αντικείμενα. Θα πρέπει να προσεγγιστούν ως δράσεις, επιτελέσεις, πρακτικές και αποτελέσματα (βλ. Leeker, Schipper & Beyes 2017). Ο Γκάλαγουεϊ (2020) προβαίνει σε μια επιστημολογία των μέσων για να ισχυριστεί πως αν ο κινηματογράφος ανήκει στη σφαίρα της οντολογίας και της αναπαράστασης φέρνοντας κόσμους μπροστά στον/την θεατή, τα υπολογιστικά μέσα ανήκουν στη σφαίρα της ηθικής και της δράσης, χειραγωγώντας, μοντελοποιώντας και μετασχηματίζοντας συνθετικά την πρακτική. Επισημαίνει δηλαδή την επιστημολογική ανάγκη να αρθεί η έμφαση από την οντολογική φαινομενολογία, τις δομές και τον Λόγο, και να δοθεί στην ηθική, στις σχέσεις μας με τα αντικείμενα (αλλά και στις σχέσεις των αντικειμένων μεταξύ τους), και στην καθημερινές πρακτικές ως πολιτική. Υπάρχει μια κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στη γλώσσα και τον λογισμό (ο οποίος συνιστά ένα σύστημα λογικής, μια εκτελέσιμη μηχανή, Galloway ό.π.: 23). Η πρώτη περιγράφει και επικοινωνεί εντυπώσεις του

κόσμου, και ο δεύτερος προσομοιώνει και κατ' επέκταση δημιουργεί κόσμους, μέσα από τον υπολογισμό δεδομένων που τα λογίζεται ως εκδήλωση του κόσμου. Κατά πόσο, λοιπόν, είναι ίδια η συναρτησιακότητα (funktionalität) των «διαδικασιακών» μέσων με την προφορική/γραπτή ρητορική και τη σημειωτική (Bogost 2007); Μπορούμε να «αποδομήσουμε» την εκτελέσιμη συλ-λογιστική όπως την έντυπη ή τη χειρόγραφη; Είναι τελικά η γλώσσα το προνομιακό πεδίο για την ανάλυση και την ερμηνευτική ενός κοινωνικού που διασταυρώνεται και συνυφαίνεται με τα νέα μέσα;

IV.

Δεν υπάρχει μια σαφής κατεύθυνση για την απάντηση τέτοιων ερωτημάτων. Υπάρχει μόνο μια διαπιστευμένη απορία για τη θέση των τεχνικών μέσων ως υποδομών στη συγκρότηση του καθημερινού. Υπάρχει παράλληλα με αυτήν, μια κριτική στάση απέναντι σε θεωρίες που αναζητούν τη συγκρότηση του υποκειμένου μέσα από τον Λόγο – για τον λόγο του ότι συνεργούν στις οικονομίες ορατότητας και συναισθηματικής προσοχής των κοινωνικών δικτύων.

Στις διαφορετικές γραμμές σκέψης στις θεωρίες των μέσων, τα τεχνικά μέσα λειτουργούν μέσα από την τραυματική εγγραφή μνημονικών ιχνών δημιουργώντας παράγωγες αισθητικές εντυπώσεις (Brinkema 2014)· συγκροτούν αίσθηση χρόνου και συναισθήματα (Massumi 2002, Angerer 2017)· αναδιοργανώνουν την ατομική και συλλογική μνήμη μέσα από την ενεργοποίηση αρχείων (Ernst 2016)· εγκαινιάζουν νέες κυκλοφορίες ιδεών, ανθρώπων και πραγμάτων (Munster 2013)· επανα-ορίζουν τις έννοιες των ιδεών, του ανθρώπου και των πραγμάτων (Haraway 1988). Ως υποδομές, τα τεχνικά μέσα ορίζουν αισθητικούς και πολιτικούς ρεαλισμούς. Η παραγνώριση των τεχνικών μέσων στις έρευνες, όχι μόνο τις αποστερεί από τη κατανόηση των συνθηκών που διαρθρώνουν τα διαφορετικά ιστορικά παρόντα αλλά, σήμερα ειδικά, φυσικοποιεί τις μυθολογίες που τα διέπουν αποκρύπτοντας τη σχέση που διατηρούν με τα υλικά τους αποτελέσματα: τη πολυμορφική παραγωγή και εμπορευματοποίηση των κοινωνικών πεδίων αλήθειας· τη συγκρότηση υποδομών για υπερεθνικού τύπου διακυβερνήσεις πληθυσμών και συνεπακόλουθα τη διασάλευση των μεταπολεμικών πολιτικών κατηγοριών· τη δυνατότητα κωδικοποίησης οντολογικών πεδίων όπως ο χρόνος ή η ύπαρξη· την προσθήκη νέων διανυσμάτων στην ανθρώπινη αισθητηριακή πρόσληψη του κόσμου· και την υπολογιστική διαχείριση των σημασιολογικών ιστών ανάμεσα σε άλλα.

Πραγματικά, αν δε διαφαίνονται ουσιαστικές προσπάθειες για τη διάσωση του πλανητικού τοπίου από τις περιβαλλοντικές, υγειονομικές και μεταναστευτικές κρίσεις, κάλλιστα είναι επειδή οι σύγχρονες κυβερνήσεις αδιαφορούν για το παρόν καθώς επενδύουν όλο και πιο εντατικά στο μέλλον. Μας το υπαγορεύουν άλλωστε οι μεγάλοι γκουρού των νέων τεχνολογικών επιτευγμάτων και τα οράματά τους για την κατάκτηση του διαστήματος.² Δεν υπάρχει πλέον λόγος να αποδομήσουμε τις μυθολογίες τους. Αρκεί να είμαστε έτοιμοι και έτοιμες να εγκαταλείψουμε τον πλανήτη όταν βρεθούμε στο σημείο μηδέν. Τέτοιες εικόνες για το μέλλον, μάλιστα, έχουν σταματήσει να είναι επινοήσεις της επιστημονικής φαντασίας μόνο· κυκλοφορούν ως τεχνουργήματα και καθημερινές ιστορίες στα κοινωνικά μέσα. Εικόνες του μέλλοντος και αφηγήσεις του παρόντος, πυκνώνουν στη μοναδικότητα (singularity) των διεπαφών και των κοινωνικών πλατφορμών. Σε πολλές εκφάνσεις του αυτό το μέλλον το έχουμε ήδη φανταστεί. Στις νέες «αυτο-οργανωμένες» αγορές, οι τεχνολογίες αιχμής αφομοιώνονται από «δημιουργικούς» φορείς για να παράγουν αισθητικά προϊόντα σε ένα κολάζ βιντάζ οπτικών παραστάσεων, ρετρό ήχων και παλαιικών τεχνολογιών, υφαίνοντας ένα παρόν που δε διαφέρει ιδιαίτερα από το πώς η πολιτιστική βιομηχανία της Δύσης φαντάστηκε το μέλλον κατά τη διάρκεια του 1980 και του 1990. Η εμμονή των νεοφιλελεύθερων συστημάτων με το νέο και το καινοτόμο ανακυκλώνει αέναα το «παλιό» φέρνοντάς μας αντιμέτωπους/ες με έναν φουτουρισμό που τελικά φαίνεται λιγότερο σαν «εναλλακτικό μέλλον» και περισσότερο σαν αυτοείδωλο. Όπως διαπιστώνει ο Μαρκ Φίσερ (Mark Fisher 2009), η συνεχής υπενθύμιση ότι «δεν υπάρχει εναλλακτική» καθιστά αυτό το μέλλον πανομοιότυπο με το παρόν.

V.

Σε αυτές τις καλειδοσκοπικά πολύμορφες και ριζωματώδη μετατοπίσεις όπου τα υλικά πεδία αναδιαμορφώνονται, ποικίλοι οικείοι επιστημονικοί χώροι επιζητούν έναν ερευνητικό, θεωρητικό και επιστημολογικό επαναπροσδιορισμό. Τα γνωστά μας θεωρητικά σχήματα δοκιμάζουν τα όριά τους, και αυτό φαίνεται παραδειγματικά στις νέες ή τις ανασηματοδοτημένες θεωρητικές τάσεις και στροφές που αναδύονται τις δύο τελευταίες δεκαετίες: αυτόνομος μαρξισμός, συναισθηματική στροφή, αρνητικός ντελεζιανισμός, θεωρησιακός ρεαλισμός, αντικειμενοστρεφής οντολογία, ξενοφεμινισμός. Δεν υπάρχει επιστημονικό πεδίο που να μην έχει έρθει αντιμέτωπο με τις νέες προκλήσεις από την αναδιάρθρωση των θεσμών και του κοινωνικού: από ζητήματα που εφάπτονται της κοινωνιο-ψυχολογίας των

εφήβων και της ανάγκης για νέα εκπαιδευτικά εργαλεία και τεχνικές, τις δημιουργικές βιομηχανίες με τις σχέσεις που μπορούν να καλλιεργούν με τα «συναισθηματικά κοινά» (affective audiences) τους, τη θεωρία του χώρου λόγω της δυνατότητας για παραγωγή επαυξημένων πραγματικοτήτων και σχεδιασμό ολικών περιβαλλόντων, μέχρι τις Καλές Τέχνες και τη δυνατότητά τους να επικοινωνούν και να επεξεργάζονται (νέες) εικόνες για τον κόσμο. Τα ψηφιακά μέσα αποτελούν μέρος της πλανητικής καθημερινότητας ως μια νέα υποδομή.

Μέλημα, έτσι, αυτής της πρωτοβουλίας για ένα περιοδικό *Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, είναι η θεωρητική κατανόηση αντικειμένων που αναμορφώνονται από την αναμεσοποίησή τους και την συναρμογή τους με το τεχνολογικό, όπως είναι η έννοια του ανθρώπινου, η αίσθηση της υποκειμενικότητας, το πολιτικό, η άρθρωση νέων μορφών ταυτότητας και οι αλλαγές στις έμφυλες σχέσεις. Παρόμοια, μέριμνα είναι η κατανόηση των νέων οικονομιών στην κυκλοφορία (και παραγωγή) των ιδεών, η αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων για την πειραματική τους επανασχεδίαση, η διεκδίκηση (ψηφιακών) χώρων και δημόσιων κοινών, η ανάδειξη νέων τρόπων συμμετοχικότητας και ακτιβισμού. Τα «tweet» που κάνει «για

Screenshot από το αμφιλεγόμενο «tweet» του Ήλν Μασκ την 24^η Ιουλίου 2020.

πλάκα» ο Έλον Μασκ (Elon Musk) σχετικά με την αναγκαιότητα πραξικοπημάτων και νεο-ιμπεριαλιστικής «υπεράσπισης» των πόρων «μας», και η τρομακτική άνοδος των νεοαντιδραστικών κινημάτων διεθνώς λόγω της ταχύτατης ανάπτυξης υπερεθνικών θεσμών, καθιστούν αυτή τη διερεύνηση τουλάχιστον αναγκαία.

Σημειώσεις

1. Αναφερόμαστε συγκεκριμένα στον Χάμπερμας (Habermas 1993) που βλέπει τη σκέψη του Φουκώ το ίδιο κανονιστική όπως τα σχήματα εξουσίας που περιγράφει, στον Μπωντριγιάρ (Baudrillard 1998) που αντίστοιχα βλέπει στη «γενεαλογική» μέθοδο, την επιστημολογική νομιμοποίηση παράγωγων Ιστοριών και νέων συστημάτων Αλήθειας, και στον Ρόρτυ (Rorty 1991) που θεωρεί την αρνητική του σκέψη κατεξοχήν ατομοκεντρική, και ως εκ τούτου επιρρεπή να εναγκαλισθεί σχήματα εξουσίας της δικής του αισθητικής τάξης.

2. Αναφερόμαστε φυσικά στη πρόσφατη διαμάχη που έχει «ξεσπάσει» ανάμεσα στους Elon Musk, Jeff Bezos και Richard Branson όσον αφορά τα σχέδιά τους για τον «εποικισμό» του διαστήματος.

Αναφορές

- Ahmed Sarah, 2018. «Συν-αισθηματικές οικονομίες». *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες και Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*, 129-166. Αθήνα: Νήσος.
- Allenby, Brad. 2008. «The Anthropocene as Media: Information Systems and the Creation of the Human Earth». *American Behavioral Scientist* 52(1): 107–140.
- Andrejevic, Mark. 2002. «The Work of Being Watched: Interactive Media and the Exploitation of Self-Disclosure». *Critical Studies in Media Communication* 19(2): 230–248.
- Andrejevic, Mark. 2007. «Surveillance in the Digital Enclosure». *The Communication Review* 10(4): 295–317.
- Angerer, Marie-Louise. 2017. *Ecology of Affect. Intensive Milieus and Contingent Encounters*. Λύμεμπουργκ: Meson Press.
- Baudrillard, Jean. 1998. *Forget Foucault*. Λονδίνο & Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Bennet, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Ντάραμ & Λονδίνο. Duke University Press.
- Boellstorff, Tom. 2008. *Coming Of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Bogost, Ian. 2007. *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*. Λονδίνο & Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Bogost, Ian. 2012. *Alien Phenomenology, or What It's Like to Be a Thing*. Μινεάπολη & Λονδίνο. University of Minnesota Press.
- Bratton, H. Benjamin. 2016. *The Stack: On Software and Sovereignty*. Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Brinkema, Eugenie. 2014. *The Forms of the Affects*. Ντάραμ και Λονδίνο: Duke University Press.
- Chakrabarty, Dipesh. 2009. «The Climate of History: Four Theses». *Critical Inquiry* 35(2): 197–222.
- Cheney-Lippold, John. 2011. «A New Algorithmic Identity: Soft Biopolitics and the Modulation of Control». *Theory, Culture & Society* 28(6): 164-181.

- Dean, Jodi. 2005. «Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics». *Cultural Politics* 1(1): 51-74.
- Deleuze, Gilles. 2020. «Υστερόγραφο για τις κοινωνίες του ελέγχου». Στο *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές*, 411-416. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ροπή.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix. 2017. *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια: Χίλια Πλατώματα*. Αθήνα. Πλέθρον.
- Ernst, Wolfgang. 2012. *Digital Memory and the Archive*. Μινεάπολη: University of Minnesota Press.
- Fisher, Mark. 2009. *Capitalist Realism: Is There no Alternative?* Γουίντσεστερ & Ουάσιγκτον: Zero Books.
- Foucault, Michel. 1987. *Εξουσία, Γνώση και Ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Galloway, R. Alexander. 2020. «Η αντι-γλώσσα των νέων μέσων». *Ουτοπία* 133: 17-26.
- Galloway, R. Alexander & Thacker, Eugene. 2007. *The Exploit: A Theory of Networks*. Μινεάπολη & Λονδίνο. University of Minnesota Press.
- Habermas, Jürgen. 1993. *Ο Φιλοσοφικός Λόγος της Νεωτερικότητας: Δώδεκα Παραδόσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Haraway, Donna. 1988. «Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective.» *Feminist Studies* 14(3): 575-599.
- Haraway, Donna. 2015. «Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin». *Environmental Humanities* 6: 159-165.
- Harsin, Jayson. 2015. «Regimes of posttruth, postpolitics, and attention economies.» *Communication, Culture & Critique* 8(2): 327-333.
- Hui, Yuk. 2017. «On the Unhappy Consciousness of Neoreactionaries». *E-Flux* 81. <https://www.e-flux.com/journal/81/125815/on-the-unhappy-consciousness-of-neoreactionaries/>
- Kittler, Friedrich. 2005. *Γραμμόφωνο, Κινηματογράφος, Γραφομηχανή*. Αθήνα: Εκδόσεις νήσος.
- Krasmann, Susanne. 2019. «Secrecy and the force of truth: countering post-truth regimes». *Cultural Studies* 33(4): 690-710.
- Leeker, Martina, Schipper, Imanuel & Beyes, Timon (eds.). 2017. *Performing the Digital: Performance Studies and Performances in Digital Cultures*. Χάγη: OAPEN.
- Lewis, Simon & Maslin, Mark. 2015. «Defining the Anthropocene». *Nature* 519: 171-180.
- Lovink, Geert. 2019. *Sad by Design: On Platform Nihilism*. Λονδίνο: Pluto Press.
- Lyon, David. 2002. *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk, and Digital Discrimination*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.
- Manovich, Lev. 2016. *Η Γλώσσα των Νέων Μέσων*. Αθήνα: Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Massumi Brian. 2002. *Parables of the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Ντάραμ & Λονδίνο: Duke University Press.
- Mathews, Andrew. 2020. «Anthropology and the Anthropocene: Criticisms, Experiments, and Collaborations». *Annual Review of Anthropology* 49(1): 67-82.
- Munster, Anna. 2013. *An Aesthesia of Networks: Conjunctive Experience in Art and Technology*. Μασαχουσέτη & Λονδίνο: The MIT Press.
- Parisi, Luciana. 2019. «Media Ontology and Transcendental Instrumentality». *Theory, Culture & Society* 36(6): 95-124.
- Rorty, Richard. 1991. *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers, Vol. 2*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Seyfert, Robert & Roberge, Jonathan. 2016. *Algorithmic Cultures: Essays on Meaning, Performance and New Technologies*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Smith, Harrison & Burrows, Roger. «Software, sovereignty and the post-neoliberal politics of exit.» *Theory, Culture & Society*. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0263276421999439>
- Srnicek, Nick. 2016. *Platform Capitalism*. Λονδίνο: Polity.
- Taylor, T.L. 2006. *Play Between Worlds: Exploring Online Game Culture*. Μασαχουσέτη & Λονδίνο. The MIT Press.

- Terranova, Tiziana. 2000. «Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy». *Social Text* 63 (18): 33–58.
- Terranova, Tiziana. 2014. «Red stack attack! Algorithms, capital and the automation of the common». *Euronomade*. <http://www.euronomade.info/?p=2268>.
- Tsing, Anna. 2015. *The Mushroom at the End of the World*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Warner, Michael. 2005. *Public and Counterpublics*. Νέα Υόρκη: Zone Books.
- Whitson, R. Jennifer. 2013. «Gaming the Quantified Self». *Surveillance & Society* 11(1/2): 163–176.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Νέα Υόρκη: Public Affairs.